

Rezultati

Študijska priloga DELA, glasila KPI za slovensko narodno manjšino. TRST, 24. maja 1989, št. 9

O razvoju planu Kraške gorske skupnosti

Pogovor z arhitektom Igorjem Joganom

Večina obmejnega pasu v Furlaniji Julijski krajini, na katerem še najbolj strnjeno živi slovenska narodnostna skupnost, sodi upravno tudi v tako imenovane gorske skupnosti. Na Goriškem in Tržaškem se ta organ imenuje Kraška gorska skupnost. Prav za to ozemlje, kjer so v mnogih vaseh in tudi občinah Slovenci še večinsko prebivalstvo, pa so raziskovalci in sodelavci Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) pripravili predlog razvojnega načrta (uradno: Predlog za gorski razvojni plan, analize in napovedi 1989-91), zajeten dokument (358 strani) o možnih in nujnih družbenih in gospodarskih razvojnih poteh tega območja, ki naj bi ga ustrezno ovrednotile in hkrati v kar največji meri ohranile njegovo etnično značilnost ozemlja avtohtonega slovenskega prebivalstva. O tej prvi celovitejši in znanstveno izdelani podobi stanja in razvojnih možnosti Krasa smo se pogovarjali z arhitektom *Igorjem Joganom*, koordinatorjem in soavtorjem te študije SLORI, raziskovalcem na beneški fakulteti za urbanizem, sicer Open-tem in, kot sam pravi, «čustveno zelo vezanim na svoje slovenstvo in na Kras». Za izhodišče pogovora smo Igorja Jogana zaprosili, naj opredeli pojem gorske skupnosti.

Jogan: Gorska skupnost je organ, ustanovljen pred kakimi dvajsetimi leti, ki naj bi skrbel za družbeni, kulturni, gospodarski razvoj, za preporod goratih oziroma hribovitih območij. Vendar si gorato območje ne gre razlagati zgolj geografsko, morfološko, koncept gorske skupnosti je širši in družbeno pomeni veliko več. Gospodarsko gledano naj bi šlo predvsem za zaostala, nerazvita območja. Tako Kraška gorska skupnost, na primer, zajema nekatere občine v Goriški in Tržaški pokrajini in manjši del tržaške in dolinske občine. Ko so ustanavljali to gorsko skupnost, je šlo tudi za to, da bi zajela predvsem slovensko prebivalstvo. Menili so, da bi to lahko bil tudi nekakšen samoupravni organ manjšine ...

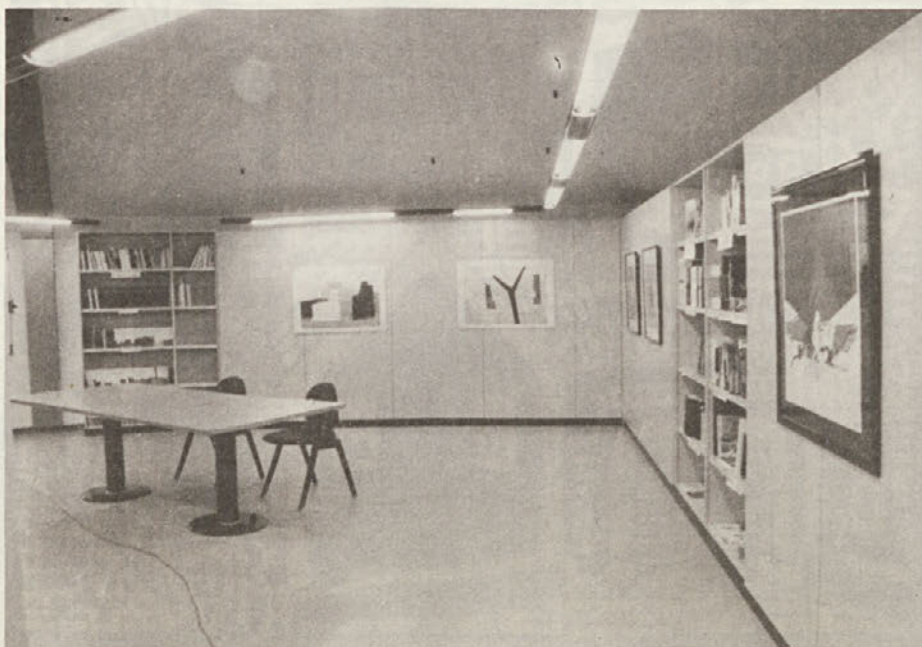
Delo: *Pa je to res?*

Po mojem je to samo deloma. Zakaj ne smemo pozabiti, da precej Slovencev v Italiji živi v mestu in teh gorska skupnost ne zajame in jim tudi ne more pomagati, čeprav sta asimilacija in diskriminacija najhujši prav v mestu. Zato Kraška gorska skupnost predstavlja samo del manjšinske realnosti. To večkrat pozabljamo. Zato v predlogu gorskega razvojnega plana na to posebej opozarjamo. Sam načrt pa predvsem poskuša opredeliti probleme razvoja ali nerazvitosti in tudi ponuditi ustrezne rešitve. Opredeljevanje problemov razvoja je pomembno tudi zato, ker obstajata dve pojmovanji kraške realnosti. Eno je manjšinsko, drugo večinsko, mestno, italijansko. Slovenci dojemamo Kras kot žrtev mesta, kot periferijo mesta, ki mora razvoju mesta nenehno žrtvovati svojo zemljo, moči, resurse. Zato tudi prepričanje, da smo žrtve izkoriščanja, sebičnega meščanskega razvoja in podobno. Italijani pa ne čutijo tega problema. Za njih je Kras ozemlje, ločeno od mesta, neka zelena površina, ki naj

bi bila v funkciji mesta, ki jo povežejo z mestom samo, ko mesto to potrebuje.

In tako prihaja tudi do prenašanja mestnih upravnih modelov in mestne miselnosti na to območje ...

Seveda. Oblast je koncentrirana v mestu, razvojno politiko vodi večinska komponenta. Z našim planom poskušamo razvozlati prav ta voz. Razvoja Krasa si ne moremo misliti brez enotnega gledanja na Kras, brez soglasja o njegovem razvoju. Se pravi, da se morata manjšinska in večinska komponenta sporazumeti o enotnem pojmovanju tega teritorija. Dokler tega ne bo, ne bo pravega razvoja. Vzemimo za primer samo ta plan. Pripravila sta ga Kraška gorska skupnost in SLORI, sprejeti in financirati pa ga mora dežela. Ta pa ne bo odobrila načrta, s katerim ne soglašajo. Zato potrebujemo enoten pogled na kraško realnost. Gre tudi za problem objektivnega gledanja na to realnost. Mislim, da sta naš, slovenski pogled na to realnost in tudi italijanski nekje zgrešena, verjetno objektivna analiza te realnosti leži nekje vmes, vsekakor pa ni ta-

Novi prostori občinske knjižnice v Saležu.

ko enostavna, kot jo ponujata ena ali druga komponenta.

V razvojnem načrtu govorite tudi o zaviralnih silnicah med slovensko manjšino, omenjate celo «kulturne strdke». Zato zahtevate od manjšine večjo odprtost, od večinske komponente pa večje razumevanje za Kras in upoštevanje kraške specifičnosti, predvsem etnične ...

Kulturni strdek bi lahko bil že naše pojmovanje tega območja, ki je precej idealizirano. Mi smo proti modernizaciji, kakršno ponuja mesto, kar je v veliki meri pravilno. Nimamo pa dovolj moči, da bi predlagali in uveljavili svoje pojmovanje razvoja Krasa. Ujeti smo v tem protislovju. Nočemo urbanocentrične modernizacije, prešibki pa smo, da bi uveljavili svoj koncept. Seveda se moramo vprašati, zakaj se to dogaja. Prav zato smo v planu namenili tolikšno pozornost analizi obstoječega stanja. Po tej analizi imamo na Krasu opraviti predvsem z dvema gospodarskima sektorjema. V prvem so storitvene dejavnosti, ki so napredne, razvite, tudi zato, ker morajo biti konkurenčne mestu. Drugi, proizvodni sektor, gre za kmetijstvo in obrt, ki je nadvse pomemben, pa je hudo zaostal in lahko obstaja samo zato, ker je mesto veliko tržišče. To velja predvsem za kmetijstvo, ki še ni dovolj specializirano, ki ga je vse manj, je tudi vse revnejše in se tehnološko in generacijsko ne obnavlja. Ob teh dveh močnih komponentah kraškega gospodarstva pa se mladi usmerjajo predvsem v terciar. Bližina mesta jamči relativno visoke dohodke v razvitem sektorju in še kar dobre v zaostalem, prav to pa zmanjšuje možnosti, da bi se na tem območju razvilo avtonomno gospodarstvo. Velika odvisnost od mesta velja predvsem za tržaški Kras, na Gorškem je precej drugače. Tam ima avtonomno gospodarstvo že neko tradici-

jo in je tudi strukturno na boljšem. To stanje, zlasti na tržaškem Krasu, bi primerjal z zlato kletko. Smo v kletki, to pa nam tudi nekje ustreza, saj je navsezadnje zlata. Toda zaradi te bletke tudi ne zmoremo neke svoje razvojne poti. In to lahko traja, dokler nam bosta splošni gospodarski razvoj in Trst kot bogato mesto zagotavljala to zlato kletko.

S prispodobno o kletki lahko po svoje razložimo tudi našo politiko in dejstvo, da se gorska skupnost, odgovorna za razvoj tega območja, v teh dvajsetih letih obstoja ni veliko ukvarjala in se še vedno premalo ukvarja z gospodarskim razvojem, več pa z etničnim, narodnostnim vprašanjem.

V razvojnem načrtu se ukvarjate tudi z demografskimi trendi. Ti naj bi bili na Krasu spodbudnejši kot v mestu. Napovedujete tudi, da bo med mladimi več želje, da bi se umaknili iz raznih služb in začeli na svoje. Tudi zaradi tega naj bi bila Kraška gorska skupnost aktivnejša. Ali pomeni vaš načrt prvi korak v to smer?

Nedvomno. Prvi korak, toda tudi precej kratek. Tudi zato, ker ima plan po mojem premalo odziva. Predvsem pri naših politikih. O demografskih gibanjih pa tole: verjetno so na Krasu res boljša kot v mestu, predvsem v jedru Trsta. Pričakovati pa je tudi, da mladi v prihodnosti ne bodo lahko dobili ugodno zaposlitev v mestu, mislim predvsem na terciar, ki se je že tako razvil, da bo verjetno prišlo do določene stagnacije. To bi lahko pomenilo, da se bodo mladi odločali za proizvodne obrti, tudi za kmetijstvo, in za Kras. To upanje smo izrazili v planu tudi kot razvojni cilj, kot razvojno perspektivo Krasa. Ta razvoj pa je povezan tudi s sožitjem med italijansko in slovensko komponento. Veliko Italijanov se je naselilo na Krasu, toda tam samo stanu-

jejo, spijo in jedo, nimajo pa družbenega življenja. V planu smo se lotili tudi tega problema in začrtali določene smernice. Morali bomo razviti tudi take družbene dejavnosti, ki ne bodo samo slovenske. V družbeno življenje moramo zajeti tudi italijansko komponento na Krasu. Dejstvo je tudi, da imamo vse več mešanih zakonov. Ne smemo nasprotovati takim zakonom. Skrbeti moramo, da v njih ne ponikne slovenska identiteta, ne smemo pa se zapirati vase. Realnost nas sili k večji odprtosti do italijanske komponente. V tej smeri smo sicer že marsikaj storili, toda še vedno premalo, vsekakor pa premalo načrtno. Italijane morami priklicati in privabiti tudi zato, da bi bolje razumeli, kaj se dogaja z nami, s Krasom, kakšni so naši problemi. Zdaj po mojem tega ne vedo. Ta problem pa moramo rešiti sami, nihče ga ne bo reševal za nas.

Stereotip povezuje Kras kot kmečko podeželje z zaostalostjo, italijansko mestno večino pa s sodobnostjo, modernizacijo ...

Mi prevečkrat istovetimo kraško realnost s kraškim kmetom, slovenskim kmetom ...

A jih je vse manj ...

Slovenskega kmeta skoraj ni več, na žalost izumira in bo tudi izumrl, če mu ne bomo krepko pomagali. Ko smo v planu kvantificirali stroške za predlagani razvoj Krasa tja do konca leta 91, smo od dobrih 19.000 milijonov lir ohranjanju, posodabljanju in razvoju kmetijstva na Krasu namenili skoraj štiri petine te vsote. Zaostali del kmetijstva moramo dvigniti na raven drugih gospodarskih dejavnosti. In upati, da se bodo za tako kmetijstvo odločali tudi mladi. Ne smemo pa pozabiti, da Kras vendarle ni samo kmetijstvo. Pred nami je še vrsta drugih problemov in nalog. Predvsem moramo uveljaviti Kraško gorsko skupnost. Postati mora kvalificiran sogovornik z drugimi organi, predvsem deželnimi. Uveljavila pa se bo le tako, da si bo zastavila povsem konkretne cilje in naloge in si nato prizadevala, da jih tudi uresniči. Naš plan določa nekatere od teh neposrednih ciljev in tudi sredstva, potrebna, da bi te naloge uresničili. Seveda, za zdaj tega denarja še ni. Deloma tudi zato, ker se je gorska skupnost, kot sem že rekel, doslej ukvarjala predvsem s političnimi in etničnimi vprašanji, manj pa z gospodarstvom.

Pravi vrstni red nalog bi lahko bil: uveljavitev gorske skupnosti, in še uveljavljanje kraške kulture, zgodovine in tudi naravnega okolja. Prav tako pa moramo priznati tudi etnično mešanost in dvojezičnost, sožitje. Ne smemo več videti v Krasu izključno slovenskega ozemlja. Samo tako bomo lahko kljubovali pritisku večinskega naroda.

V načrtu pišete o gospodarskem ovrednotenju Krasa, toda hkrati tudi o ohranjanju etničnih značilnosti teritorija, ki navdihuje slovensko identiteto in

Kraške hiše - Lesorez (1945)

je tudi dokaz njene avtohtonosti. Toda modernizacija krči ta teritorij, razlastitve se še kar naprej vrstijo. Zapisali pa ste tudi, da so določene vrednote, katerih ne more odtehtati nikakršna gmotna odškodnina, da ni odškodnine za vsiljeno spreminjanje življenja in še česa drugega.

Materialne odškodnine za take vrednote seveda ni. Vendar pa obstaja odškodnina, nasprotna vrednost; to je priznanje. Večinski narod lahko v večji meri in pravičneje prizna naš obstoj, našo pravico do samobitnosti in samoodločanja. Odškodnina za določene odvzete vrednote je lahko le politična. Mi sicer lahko protestiramo zaradi asimilacijskega in drugačnega pritiska večinskega naroda, toda priznati si moramo, da smo manjšina, da bomo to tudi ostali in da ne bomo nikoli večina. Vselej bomo pod določenim pritiskom. Zato ne smemo samo barantati za materialno odškodnino, vse sile moramo usmeriti v to, da čimbolj uveljavimo svojo samobitnost, da poskušamo čim več odškodnine dobiti na politični ravni. Na to včasih pozabimo.

Ta zahteva je nekje izražena v geslu svoboden razvoj manjšine v času in prostoru ...

Slovenci v mestu, predvsem v Trstu so bili in so še pod izjemnim asimilacijskim pritiskom. Tudi zaradi delitve dela po kulturnih in etničnih ločnicah. Statistike dokazujejo, da so Slovencem ponujena predvsem delovna mesta na dnu socialne lestvice. Tega na Krasu na srečo ni. Vsaj delitev dela na Krasu ni posledica diskriminacijske politike proti Slovencem, pač pa temelji na zgodovinskem razvoju. Dejstvo je, da je bil Slovenec kmet in da je bil Italijan trgovec ali karkoli že. Prav zato, ker na Krasu ni toliko posledic diskriminacije, se verjetno da narediti veliko več za Slovence na Krasu kot za tiste v mestu.

V načrtu pripisujete določeno sožitje ali vsaj manjšo etnično konfliktnost predvsem nekakšni tolerantnosti slovenske skupnosti, ki je v teh krajih še marsikje večinska, do italijanske manjšine.

To drži, nedvomno. To tolerantnost je mogoče pripisati tudi dejstvu, da gospodarski odnosi med obema etničnima komponentama niso tako sporni kot v mestu. Vsekakor pa k manjšini v veliko manjši meri sodi kako sovraštvo ali diskriminacijsko vedenje, sicer tipično za večinsko komponento.

Krasa ne ščitijo kaki posebni in trdni urbanistični načrti, tako da je z raznimi novimi gradnjami, cestami, plinovodi in podobnim že temeljito razdejan in skrčen, praviloma v škodo slovenske narodnostne skupnosti. Šele zadnje čase se tudi med večinskim narodom širi gibanje za zaščito tega ozkega pasu naravnega tržaškega zaledja. Po drugi strani, kot ste zabeležili tudi v načrtu, pa je med slovensko manjšino čutiti tudi določeno nezaupljivost do raznih varuhov

Na borjaču - Olje (1946)

Krasa. To je sicer razumljivo ob demagoškem grmenju Slovencev sovražne Liste za Trst. Toda za vse Slovence tudi razni zeleni niso povsem zeleni.

Urbanistični načrti ne morejo rešiti vseh problemov Slovencev in Krasa. Načrti so lahko boljši ali slabši, vprašanje pa je, kako jih uresničujemo, kako jih uresničuje, na primer, tržaška uprava in kako, recimo, mi izrabimo možnosti, ki jih urbanistični načrti ponujajo. Res pa je, da so bili doslej urbanistični načrti usmerjeni predvsem v reševanje problemov mesta in da Krasa niso kaj posebno upoštevali. Samemu mestu, ki sicer Kras uporablja, ko ga potrebuje, ni veliko do tega, da bi se na Krasu razvila kaka samostojna gospodarska dejavnost ali kmetijstvo, pa čeprav bi tudi samo imelo od tega koristi. Do povezave mesta in Krasa ni nikoli prišlo niti na politični niti na gospodarski ali kulturni ravni. Nekaj se mogoče spreminja, toda zelo počasi. Prav zato pa si Slovenci moramo prizadevati, da bi prišlo do večje povezave, pa čeprav lahko to tudi pomeni nevarnost večjega asimilacijskega pritiska. Toda veliko hujši je pritisk zanikanja naših problemov in ne priznavanja naše samobitnosti, etnične in kulturne identitete. V zadnjih letih sicer tudi mestni ljudje in pri tem mislim predvsem na Italijane, bolj doživljajo problem narave in varstva okolja. Toda precej logično je,

da se naša manjšina po svoje boji teh novih komponent, naravovarstvenih gibanj in podobno, da jim ne zaupa. Gre pač za mlada gibanja, pri katerih ne veš iz česa so nastala in so tudi politično precej raznolika, tako da jih je težko opredeliti s tradicionalnimi političnimi merili. Mislim pa, da moramo vsa ta gibanja sprejeti kot nekaj zelo pozitivnega, saj odpirajo možnost za dialog, včasih tudi za sodelovanje, vsekakor pa blaže občutek, da smo osamljeni.

Obstajajo pa tudi nasprotja, recimo zamisel o kraških parkih ali kar parku ...

Zamisel o naravnem parku na Krasu je stara že kakih dvajset let. In mi smo jo takrat odklonili, ker smo za njo začutili namero večinske komponente, da bi Kras spet uporabila samo za svoje mestne potrebe. Toda načelno ne bi smeli biti proti parkom. Morali bi ločevati idejo, teorijo od prakse. Mi bi morali sprejeti idejo o parkih, potem pa jo v praksi poskušati uresničiti v našo korist. Pa očitno tega ne znamo ali ne zmoremo. Ni prave enotnosti med občinami, ena je sprejela park, druga ga noče, ko pa poslušam naše politike, se mi zdi, da ima vsak svoj koncept o kraškem parku. Osebnostno mislim, da bi morali sprejeti zamisel o parku, saj bi s tem dokazali, da tudi zmoremo sodobno prostorsko politiko, da sprejemamo modernizacijo, ko je pravilna. Seveda

pa bi se morali potruditi, da te parke ustrezno uredimo sami. Tu pa nas spet zmanjka. Zahteva, da se načrtovanje parkov in njihovo upravljanje prenese na Kraško gorsko skupnost, ni dovolj. Nismo še izdelali nobenega širšega konkretnega predloga, ki bi bil prepričljiv in bi mogoče dobil večjo podporo italijanske javnosti. Za zdaj smo še na stopnji, ko nekaj hočemo in zahtevamo in se pri tem sklicujemo na dejstvo, da smo doslej mi, Kraševci, Slovenci, varovali naravo. Toda italijanski večini bi morali predvsem jasno povedati, kako jo mislimo in hočemo varovati v prihodnosti. Le tako bi lahko dobili širšo podporo za naše zahteve. Za vse naše pobude pa potrebujemo kar najširšo podporo, ker nam politična realnost, v kateri živimo, nikakor ni naklonjena. V zadnjih letih smo deležni sovražne gonje, ki temelji na starih čustvih in zastareli ideologiji, na protislovenstvu in čistemu italijanstvu. Res je sicer, da obstajajo tudi bolj civilne, demokratične komponente v večinskem narodu, da ni vse tako negativno. Zlasti mlajši rodovi doživljajo vsa stara nasprotja čisto drugače. Vse le ni tako črno, ne bo moglo trajati večno, nekaj se bo morali spremeniti, vsaj upam. Prav zato si moramo kar najbolj prizadevati, da bi pritegnili te mlade in ta civilni in demokratični del italijanske družbe. Zakaj od samih oblasti si za zdaj še ne moremo kaj veliko obetati. To po svoje dokazuje tudi usoda naše že desetletje stare zahteve, da bi sklicali konferenco o teritoriju, se pravi o Krasu med drugim. Na to konferenco naj bi večinska in manjšinska komponenta prišli s svojimi stališči o teritoriju in jih konfrontirali. Toda konference ne skličejo, ker se nekateri politiki in oblasti očitno boje predstavitev vseh teh problemov, kako bi rekel, na neki normalni ravni, na ravni resničnih problemov, da bi se skupaj pogovorili, mogoče tudi dogovorili o vsem. Vse to pa bi lahko ublažilo umetno vzdrževana in podpihovana nasprotja in spore. Toda

mogoče je tudi bolje tako. Ljudje so sicer vse bolj kritični do oblasti in politikov in v tem ozračju imamo tudi Slovenci možnost, da se bolj uveljavimo, da postanemo bolj prepričljivi in učinkoviti. Toda za to potrebujemo čas. Ko bi bila danes sklicana taka konferenca o teritoriju, bi bili Slovenci verjetno nepriljubljeni. In verjetno bi se konferenca za nas končala precej slabo, s sporom. Mi pa nimamo druge izbire, kot da si prizadevamo, da bi prišlo do dogovora, vsaj nekakšnega sporazuma.

Določeni italijanski krogi, recimo jim kar demokratični, opozarjajo, da takih dogovorov ni tudi zato, ker večinski narod tako malo ve o manjšini in njenih problemih. In se tudi ne zanima zanj. Vi ste načrt pripravili dvojezično. Ali upate, da bo načrt prodrli tudi v italijanske kroge?

Ta načrt ni nič drugega kot konkreten, zelo konkreten prispevek k postopnemu reševanju problemov in ponuja možnost dialoga. Težko pa je napovedati, kako se bo ta dialog razpletel. Težko je biti optimist, čeprav sem zasledil v deželnih organih in med strokovnjaki pozitivne odmeve. Vsaj glede strokovne ravni dokumenta. Ko bi ga povsem odklonili, mu ne bi priznali niti strokovnosti. Vsekakor je ta načrt boljše priložnost za dialog kot konferenca. Namizali smo konkretne predloge in projekte in deželne oblasti, ki naj bi vse to financirale, lahko nekatere sprejmejo ali zavrnejo, toda hočeš nočeš bodo morale tudi precej jasno povedati, zakaj česa ne sprejmejo. To bi posredno pomenilo bogato in konkretno razpravo, kar je že veliko.

Ali je lahko načrt že v tej obliki neka platforma slovenske manjšine za vse pogovore o gospodarskem, kulturnem in drugem razvoju na ozemlju Kraške gorske skupnosti?

Ponovil bi, da ne gre za vso slovensko manjšino, ampak samo za njen del, h kateremu je treba priključiti tudi italijansko komponento. Vsekakor pa plan je neka platforma, le Slovenci bi mora-

S P A C A L

li tej zadevi veliko več verjeti, kot verjamejo zdaj. Mislim, da si nismo čisto na jasnem, kaj pravzaprav hočemo. Strokovnjaki so prepričani, da se da narediti veliko, da je to potrebno in uresničljivo, ne vem pa, koliko je za vse to posluha pri slovenskih politikih.

Imamo pač različne poglede na našo današnjo stvarnost. Nekateri zagovarjajo tudi misel, da bi bilo treba na tem ozemlju ustanoviti še eno bolj slovensko občino. S tem bi se celo lahko strinjal, ko zahteva ne bi bila tako nerealistična in neuresničljiva. Saj za to potrebujemo predvsem soglasje italijanske komponente. Težko se je iti politike z radikalnimi zahtevami, tudi na tej šahovnici ti lahko pomaga samo pamet, saj pravil igre ne moreš kar tako spreminjati. Mi smo obsojeni na to, da smo v Italiji manjšina in to resnico moramo upoštevati. Zato je namen našega plana, da predlaga, pojasni, utemelji to realnost kar najbolj sprejemljivo, enotno ...

Ali enotno pomeni sodelovanje, dogovor med slovensko manjšino in italijansko večino.

Ja. Prizadevati si moramo, da prideмо do neke skupne rešitve problemov, do kompromisa, če hočete. Ne ustreza večinska rešitev, ne ustreza manjšinska rešitev, prav zato pa je treba obe kar najbolj utemeljiti in izpopolniti, da bi lahko prišli do neke bolj enotne vizije. In takih pobud bi morali imeti čim več. Ko bi imeli denar, možnosti in moči, bi morali pripraviti še več takih dokumentov, ki bi lahko bili podlaga za dialoge in morebitne dogovore. Pri reševanju problemov, ne samo pri načrtovanju, ampak tudi pri analizi, pa nam radikalizem ne more veliko pomagati. Ni ploden.

Miro Poč

Vas na krasu - Olje (1948)